

Německá říše od Bismarcka po Hitlera

Klaus Hildebrand: Das vergangene Reich. Deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler. Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart 1995, 1054 stran, ISBN 3-421-06691-4.

Obsáhlé dílo *Das vergangene Reich* bonnského historika Klause Hildebranda zkoumá vývoj německého národního státu, a to i v souvislosti s evropskými a zámořskými mocnostmi. Na základě studia velmi rozsáhlé literatury a podrobných znalostí často nesmírně komplikovaných souvislostí líčí autor historický vývoj Německa od Bismarcka k Bülowovi, od Stresemanna k Hitlerovi.

Vznikla tak významná práce, která přispívá k lepší orientaci nejen v německých dějinách, ale též ve formování mezinárodních vztahů i zahraniční politiky od 70. let 19. století až do roku 1945. Zároveň může sloužit i jako příspěvek k diskuzi o jednotlivých problémových okruzích německých dějin. Zabývá se obdobím, k němuž existuje velké množství podkladů i literatury. Poznámkový aparát i seznamy literatury jsou sestaveny podle konkrétních historických úseků a svědčí o tom, že autor maximálně využil všech dostupných pramenů.

Jednotlivé historické úseky zvolil Klaus Hildebrand na základě historicko-politických kritérií, a to ve vztahu jak k Německu, tak i k ostatnímu světu. Dílo *Das vergangene Reich* začíná popisem Bismarckovy éry v letech 1871–1890. Sleduje první reakce ve světě. zvláště v Evropě, na sjednocení Německa a na vznik Německé říše v roce 1871. Kromě toho se snaží charakterizovat nový státní útvar v Německu: „*Na novém státním útvaru ulpělo cosi dvojznačného, co matoucím způsobem pomíchávalo současné a minulé... Na straně jedné Němci konečně získali takovou formu státního spojení, která odpovídala tehdejší evropské tendenci, na straně druhé tento moderní národní stát obdržel v názvu říše výjimečně nmoderní název.*“ S pojmy císař, říše a kancléř ožívala tradice velkoněmeckého univerzalizmu.

V rámci mezinárodní politické situace se čtenář seznámí nejen se zahraničněpolitickou orientací Velké Británie a Ruska, ale i s problematikou mocenského vakua ve střední Evropě, čehož využilo právě Německo. Klaus Hildebrand analyzuje jak postoje hlavních evropských mocností, tak i vlastní vnitropolitický vývoj v Německu. „*Německý národ se dovířel v odporu proti napoleonské hegemonii... Síla a dynamika vlasteneckého nadšení pak vedla k oslavování válečného tažení v roce 1870 jako závěru nedokončených osvobozeneckých válek.*“

Velkou pozornost věnuje autor postavě říšského kancléře, úspěchům i stínům v oblasti vnitřní i zahraniční politiky. Přítom k ucelenosti představ přispívá dobré sladění detailního líčení jednotlivých dějů i charakteristiky osob a smyslu pro podstatné.

Jako další svébytnou etapu v německých dějinách vyčlenil Klaus Hildebrand léta „*vyšokého napětí*“ na našem kontinentě – 1875–1879, kdy se mocenské cíle Německa střetávaly se zájmy ostatních velmocí. Opět přítom popisuje rovněž vnitropolitický vývoj, tj. konzervativní éru. „*Bismarckova sporná nová orientace ve vnitřní politice oslabovala liberály, znamenala přechod k sociální politice, která se ke starému státu snažila připoutat nové masy obyvatelstva.*“ Přetrvávalo napětí mezi státem a společností, mezi vládou a Parlamentem. Bismarckův vnitropolitický i zahraničněpolitický kurz se stal předmětem kritiky. Éra svobodného obchodu se chýlila ke konci. Mezinárodní smlouvy platily méně než samostatné národní postupy a jednostranné počínání. Proti všelidskému prospěchu se prosazovalo nacionalistické nadšení. V té době sílil ruský panslavismus, britský jingoismus, francouzský revanšismus, stejně jako německý říšský nacionalismus.

A za této situace se do popředí světové politiky znovu dostávala trvalá balkánská krize a otázka „*nemocného muže na Bosporu*“. V těchto souvislostech pak autor sleduje vztahy Německa k Rakousku a k Rusku. Nepříjemné důsledky rusko-tureckého konfliktu měl vyřešit Berlínský kongres. V této souvislosti se autor soustředil na postup a cíle Otto von

Bismarcka, na mocenské dispozice jednotlivých velmocí, na rozdělování a balancování moci. Úsilí o spojenectví s Rakouskem-Uherskem bylo završeno uzavřením dvojspolku, jenž měl vytvořit základnu nové mocenské konstelace v Evropě.

Léta 1879–1884/1885 označuje Klaus Hildebrand jako „pět let poměrného uvolnění“. Představují koloniální epizodu, smlouvu tří císařů, aktivitu německé zahraniční politiky vůči Velké Británii a Rusku, situaci na Balkáně i zájmy jednotlivých velmocí. „*Smlouva mezi třemi císaři* [Německa, Rakousko-Uherska a Ruska – pozn. aut.] *stanovila pevné spojenecké závazky. V případě, že by se jeden ze signatářů smlouvy dostal do války se čtvrtou mocností, ostatní si měli zachovat neutralitu.*“⁴⁴ Tato smlouva se stala centrem bismarckovské diplomacie. Za její přednosti pro Německou říši pokládal Bismarck především zajištění míru a odstranění nebezpečí vytvoření francouzsko-ruské koalice.

Německou zahraničněpolitickou aktivitu daného období dokresluje i vztah k Itálii a vytvoření trojspolku. Pokud jde o vztah k zámořskému koloniálnímu panství, Bismarckovo odmítavé stanovisko k němu bylo dobře známo. Pokládal je za nadbytečné objekty prestiže. Německo nemělo dostatečné loďstvo na obranu vzdálených nechráněných území. Přesto získala Německá říše v letech 1884–1885 pod svou ochranu určitá území v Africe a v přilehlém moři. Jejich rozsah byl však vzhledem k ostatním mocnostem jen skromný. Přitom autor zdůrazňuje skutečnost, že při vymezování zájmů jednotlivých koloniálních mocností nedocházelo téměř k žádným střetům mezi Německem a Francií, ale zato k silnému soupeření s Velkou Británií. Protibritský tón německé koloniální politiky není možné přehlédnout. A tehdy pokládal Otto von Bismarck za vhodné pokusit se o sblížení s Francií.

V letech 1885–1890 se bismarckovská diplomacie dostala do kritického ohrožení v rámci velmocenské diplomacie. Bismarck velmi pečlivě sledoval veškerá napětí mezi ostatními velmocemi. V té době bylo totiž stále obtížnější udržovat vyrovnanost sil v Evropě. Čtenář má možnost přehledně sledovat nejen dramatický vývoj mezinárodní politiky po roce 1885 na západě i na východě našeho kontinentu, ale rovněž postavení a reakce Německa v těchto podmínkách.

„*Bismarck odmítal řešit problémy válkou a expanzí, ještě více než dosud spoléhal na sisyfovskou práci diplomacie.*“⁴⁵ Uvnitř Německa se však formovala opozice, jež kalkulovala s možnostmi preventivní války. Klaus Hildebrand seznamuje čtenáře nejen s jejími hlavními představiteli a s jejich cíli, ale i s novou variantou zahraničněpolitické koncepce, závažné vzhledem k celkovému mezinárodněpolitickému a historickému vývoji.

Další novou etapu v německých dějinách pak představuje „vilémovská říše“ v letech 1890–1918. Klaus Hildebrand vysvětluje „nový kurz“ vilémovské éry po odchodu Bismarcka i jeho osudné důsledky. Evropské velmoci soupeřily o poslední dosud volné oblasti na zeměkouli. Měnila se forma i obsah vnitřní a zahraniční politiky. Vzrůstal vliv veřejnosti na vládu. Do „státnického umění“ začaly pronikat válečné argumenty. „*Změnilo se i chápání spojeneckých svazků. Jestliže dosud sloužily k tomu, aby zabránily válkám, od nynížka byly uzavírány, aby napomohly k vítěznému završení válečných konfliktů.*“⁴⁶

V publikaci je podrobně charakterizována i tehdejší německá vnitropolitická scéna, Capriviho vláda, postoje německé zahraniční politiky, zvláště k Velké Británii a k Rusku, stejně jako veškeré změny, jež doprovázely přechod od bismarckovské éry do vilémovské éry. Zvláštní význam přitom získávala „střední Evropa“. Je důležité si uvědomit, jak velkou měrou ovlivňovalo hospodářství celkový vývoj Německé říše. „*Průmyslově hospodářská tendence se stala katalyzátorem pro Capriviho zahraniční politiku obchodních smluv a pro vnitřní politiku usmíření.*“⁴⁷

Německá říše se pokoušela přiblížit postavení britské velmoci. Autor vysvětluje, jaké pro to měla šance a kde musela narazit. Opět podrobně zkoumá mezinárodněpolitické souvislosti a z nich vyplývající kořeny rozporů. Pokud jde o osobnosti politické scény v Německu, hodně pozornosti věnuje Bernardu von Bülowovi. Na přelomu století vrcholily imperiální snahy jednotlivých velmocí. Sílily hlasy volající po expanzi.

V letech 1897–1908/1909 Německo zahájilo výstavbu válečného loďstva, závody ve

zbrojení, „Tirpitzův plán“ a zároveň s tím se dostávalo do izolace. „*Tempem beroucím dech se uskutečňovala revoluce mezinárodní politiky. Pospíchala i kolem Německa, jež v jistém smyslu zůstalo vlastní vinou stranou.*“⁸ Centrem tohoto dění byla Velká Británie. Britská politika se však nevztahovala pouze na tradiční evropské rivaly a známé zámořské konflikty, ale i na mimoevropské státy nově vystupující na scéně. Jistě je zajímavé sledovat vývoj mezinárodních krizí dané historické etapy a postoje německé zahraniční politiky (Maroko, Bosna).

Klaus Hildebrand se soustředil na zahraničněpolitickou orientaci nového říšského kancléře Theobalda von Bethmann Hollwega, na jeho východní politiku, na jeho zdůrazňování kontinentální politiky i vztah k Rusku.

V letech 1909–1914 se totiž již rozhodovalo o tom, zda nastoupí uvolnění mezinárodního napětí, či vypukne válka. V německo-britských jednáních se projevila snaha vyhnout se přímé konfrontaci, avšak nebylo možné potlačit tendence k expanzi.

Neklidná situace na Balkáně je vysvětlována současně se zahraničněpolitickými cíli Německa a Rakousko-Uherska a v souvislosti se střetáváním různých mocenských zájmů. „*V Evropě v létě 1914 dozrály destruktivní síly... Jakou roli přitom hrála zahraniční politika a válečný postup Německé říše, ukazuje historie červencové krize a světové války.*“⁹

Téma první světové války (1914–1918) – přestože v historické literatuře již tolikrát zpracované – je významnou i přínosnou kapitolou Hildebrandovy publikace. Podobně jako v ostatních kapitolách všimá si i zde všech podstatných momentů mezinárodněpolitické situace a vnitropolitického vývoje v Německu, etap ve válečných událostech, nechybí ani charakteristika postav Wilsona a Lenina, „*které roku 1917 ztělesňují západní vízi svobody a východní myšlenku světové revoluce*“.¹⁰ Autor se tedy zabývá i revolučním vývojem v Rusku, válečnými důsledky na vývoj v Německu a v Rakousko-Uhersku i celkovou novou mezinárodněpolitickou scénou.

Kapitola věnovaná Výmarské republice (1919–1932) svědčí o dobré autorově znalosti literatury i pramenů. Konkrétní fakta jsou přitom uváděna do mezinárodněpolitických i historických souvislostí. Autor výstižně líčí rovněž vnitropolitický vývoj v Německu, myšlenkový vývoj předznamenávající budoucí události, atmosféru nerovného sporu mezi vítězi a poraženými, úlohu politických stran.

V té době se rozhodovalo o budoucnosti poraženého Německa i o osudu revolučního Ruska. Na mezinárodních konferencích se projevovaly zájmy vítězných mocností. Americký ideál „rodiny národů“ se střetával s francouzskými bezpečnostními zájmy.

Léta 1923–1926 v Německu zahrnují především éru Gustava Stresemanna. „*Od počátku Stresemann přednostně usiloval o zrovnoprávnění postavení Německa s velmocemi.*“¹¹ Pokud jde o vztahy k východním sousedům, rozhodně odmítl „východní Locarno“. Znamenalo to, že neuznával definitivní schválení ztrát oblastí na východě. Autor z mnoha stran charakterizuje „republikánskou zahraniční politiku“ spojenou se jménem Gustava Stresemanna a srovnává ji s vilémovskou zahraniční politikou v minulosti i s hitlerovskou v budoucnosti.

„*Konec Stresemannovy éry vyznačuje předěl v dějinách Výmarské republiky. Obtížná existence první německé demokracie stála před zhroutilím.*“¹² Jako symptom tohoto zhroutilí se od počátku projevuje tíživá skutečnost, že se nepodařilo prosadit zamýšlenou vnitropolitickou a zahraničněpolitickou perspektivu, že pro „*fascinující intelektuální kulturu Výmaru chybělo nutné spojení s politickou realitou republiky*“.¹³

Po Stresemannově smrti německá zahraniční politika změnila kurz ke staré orientaci, a to v době, kdy se přímo dramaticky změnilы mezinárodní vztahy. Jako typické znaky té doby uvádí autor nečekané a náhlé vypuknutí světové hospodářské krize a války ve východní Asii.

Německá zahraniční politika mezitím přistoupila k likvidaci Locarna. Zároveň zaměřila svou pozornost na střední Evropu (hlavně na její východní části) a na dunajský prostor. Docházelo zde přitom ke konfrontaci mezi Německem a Francií.

Za kancléřství Heinricha Brüninga vznikaly již konkrétní předpoklady krachu Výmarské republiky – vláda bez Parlamentu, sílící útoky radikálních nepřátel republiky na politické pravici i levici. V zahraniční politice se chtěl Heinrich Brüning rychle zbavit povinnosti platit válečné reparace. A v tomto smyslu se chystal vyřešit celou reparační otázku. Pokud se týká vyzbrojování, zamýšlel postupovat společně se zúčastněnými státy na smluvní základě. Armáda však již byla netrpělivá a přecházela do opozice.

V době úřadování kabinetu von Papena se vyostřil vnitropolitický vývoj. „*Vládní režim neměl podporu Parlamentu, závisel jen na hlavě státu. S frivolní lehkomyšlností tuto skutečnost přecházela vysoce konzervativní kamarila kolem Hindenburga, stejně jako sám nový říšský kancléř v čele kabinetu baronů.*“¹⁴ Po volbách 31. července 1932 získaly NSDAP, DNVP a KPD absolutní většinu, která bránila vzniku velké koalice.

V zahraniční politice se Papenův režim orientoval na likvidaci reparačního problému a na nekompromisní řešení vojenských záležitostí. Principiální neshody mezi německými požadavky a spojeneckými představami vedly 22. července 1932 k odchodu Německa z Ženevské odzbrojovací konference. Dne 2. prosince 1932 se stal říšským kancléřem Kurt von Schleicher, který stál v čele frakce usilující o opětné zrovnoprávnění Německa s ostatními velmocemi. Jeho pád pak již otevřel cestu k „*hnědě totalitě*“. Představitelé staré anti-republikánské elity sázeli stále více na Hitlera, snad nikdy na výmarskou demokracii a také ne na Schleicherovu poloviční diktaturu.

Se zaujetím se s autorem dostáváme k Hitlerově diktatuře v letech 1933–1945. I v tomto období analyzuje Klaus Hildebrand vnitropolitické okolnosti, historický vývoj, hlavní politické představitele a jejich cíle, ideové pozadí.

„*Zásadní převrat se odehrál v politickém klimatu svedení a násilí, typickém pro totalitní panství Třetí říše.*“¹⁵ Zahraniční politika byla formována ve znamení revize a expanze. Německo tajně zbrojilo, avšak vzhledem k nebezpečí zahraničněpolitické izolace postupovalo velmi opatrně. Dne 26. ledna 1934 uzavřelo s Polskem pakt o neútočení. „*To, že se Hitler – radikální revizionista – právě s Polskem dohodl na zřeknutí se násilí k dosažení revizionistických cílů, připadalo britskému velvyslanci v Berlíně jako státní čín.*“¹⁶

Krok za krokem je možné v publikaci sledovat Hitlerův vcelku úspěšný postup v zahraničněpolitické oblasti i překvapivě rychlé upevnění diktatury uvnitř země. „*V létě 1935 se rýsovaly tři skutečnosti, jež byly určující pro německou zahraniční politiku: Hitler úspěšně čelil hrozbám mocností a jejich snahám zapojit ho do multilaterálních jednání. Prosazoval svou oblíbenou metodu bilaterality. Úspěšně čelil nebezpečí izolace, když Velká Británie přistoupila na jeho nabídku dvoustranné dohody s Německou říší týkající se válečného loďstva.*“¹⁷ Bez větších problémů se německým jednotkám podařilo 7. března 1936 nepochodovat do demilitarizovaného Porýní.

Pro lepší pochopení Hitlerovy snadné cesty k válce autor názorně líčí stav světové mezinárodní situace, úlohu fašistické Itálie a Španělska, sblížení Německa s Japonskem i diplomatická jednání s Velkou Británií. Zahájení druhé světové války již předznamenal anšlus Rakouska v roce 1938, Mnichovská dohoda z 29. září 1938 a okupace zbytků Československa v březnu 1939. Dalším cílem německé agrese se stalo Polsko. Tento krok však již dostal svět do války.

Nacistické Německo plánovalo další válečná tažení a snilo o vytvoření velké germánské říše. V letech 1939–1942 stále úspěšně postupovalo – na severu Evropy do Dánska a do Norska, na západě do Francie. První neúspěch zažilo při letecké bitvě o Anglii v roce 1940. Dne 22. června 1941 napadlo Sovětský svaz. Mělo jít o bleskovou válku, „*aby všechny evropské problémy byly vyřešeny dříve, než budou USA schopny zasáhnout.*“¹⁸ Na obvyklé normy vedení války a mezinárodního práva se v plánu Barbarossa nedbalo. Zvláštní pozornost věnuje autor též japonskému postupu a vstupu USA do války.

Léta 1942–1945 již znamenala zlom v německém válečném postupu, rodil se pád Říše. Dne 2. února 1943 kapitulovala u Stalingradu 6. německá armáda. Byla vyhlášena „*totalní válka*“. Dne 6. června 1944 se uskutečnila spojenecká invaze do Normandie, jež otevřela

západní frontu. V Německu došlo 20. července 1944 k neúspěšnému atentátu na Hitlera, objevily se myšlenky separátního míru.

Zajímavá je také kapitola, která se zabývá problematikou německého odboje za druhé světové války a jeho zahraničněpolitickými cíli.

Na závěr publikace jsou rozebírány vnitřní i vnější okolnosti pádu Třetí říše, její celkový charakter a podstata. „*S pádem Třetí říše končí i Německá říše. Co svým původem a cíli bylo od sebe na hony vzdáleno, to totalitní tyranie na 12 let pevně spojila. Bismarckova a Hitlerova říše splynuly a společně zanikly – finis imperii!*“¹⁹

Ivona Řezanková

¹ Hildebrand, K.: Das vergangene Reich. Deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler. Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart 1995, s. 16.

² Tamtéž, s. 24.

³ Tamtéž, s. 36.

⁴ Tamtéž, s. 70.

⁵ Tamtéž, s. 109.

⁶ Tamtéž, s. 150.

⁷ Tamtéž, s. 167.

⁸ Tamtéž, s. 222.

⁹ Tamtéž, s. 301.

¹⁰ Tamtéž, s. 357.

¹¹ Tamtéž, s. 439.

¹² Tamtéž, s. 509.

¹³ Tamtéž, s. 512.

¹⁴ Tamtéž, s. 548.

¹⁵ Tamtéž, s. 563.

¹⁶ Tamtéž, s. 586.

¹⁷ Tamtéž, s. 599.

¹⁸ Tamtéž, s. 738.

¹⁹ Tamtéž, s. 843.